

UDK 329.14/.15»1951/1954«(497.1)
Pregledni članak

Višepartijnost — tema raspri u ideologijskom okviru ranih pedesetih godina

BILJANA KAŠIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, SFRJ

Govor o višepartijnosti u postsocijalističkim porecima općenito i u nas, napose u godinama tzv. postmodernističke pluralnosti i s onu stranu globalnih nacrtu društvenih utopija — čini se neupitno razlošan. To prije što je postuliran praktičkim posljedicama jednopartijnosti, dakle upitnošću sklopa jednopartijskog sustava u zemljama sa socijalističkim predznakom.

Umjesto analize promjena, teza i raspri o nuždi višepartijnosti danas, podsjetila bih na oskudne pokušaje govora o tome ranih pedesetih godina. Kontekst je bio posve drukčiji i to se, dakako, ne smije previdjeti. Bipolarnost ozrcaljena u dva jasno odijeljena svijeta (socijalizam i kapitalizam), poretka, teorijske paradigme, suprotna svjetonazora, tvorila je povijesni okvir na prijelazu u peto desetljeće. No, isto tako, zbiva se ideologijski rascjep unutar globalnog projekta socijalizma kao posljedica sukoba s Informbiroom, a istodobno se osjećaju prinosi ideja i informacija sa Zapada.

U relativno kratkom razdoblju, koje se vremenski smješta između 1951. i početka 1954. godine, pojavljuju se tekstovi o političkom sustavu s elementima usporednih analiza tzv. zapadnih i tzv. istočnih sistema, a s posebnim naglaskom u toku izbora 1953. godine. Ma koliko da su njihovi znanstveni dosezi redukcionistički, bitan je sam čin njihove objave. Dok su razlozi pojavljivanja priloga o sistemu ili načinu funkcioniranja sistema poslije uvođenja samoupravljanja kao i u atmosferi uobličavanja nove uloge Komunističke partije objašnjivi iz povijesnih priloga toga vremena, razlozi eksplicitne »zabrane« razgovora o višepartijnosti na početku 1954. godine vezuju se ponajprije uz Đilasov »slučaj«, na političkoj razini označen kao potpun priklon buržoaskom sustavu (višepartijskom odnosno antisocijalističkom sistemu).

Premda ozbiljnih znanstvenih rasprava o višepartijnosti nema kao ni odveć tekstova, zanimljive su zasebne analize pojedinih autora koje omogućuju pristup problematici. Preciznije, unatoč vladavini ideologema koji ostaju na razini socijalističkih simbola: »socijalistička demokracija«, »komunistička linija«, »vlast radničke klase«, »revolucionarni angažman«, »samoupravljanje«, uključujući za one s protivničkim predznakom »sino-

ve buržoazije«, »dekadente«, »klerikalce«, »egzistencijaliste«, iščitava se u podtekstu nakana za iskorakom iz kanonizirane sheme mišljenja.

Ili, kako je Rudi Supek, jedan od značajnih sudionika ondašnjih kulturnih zbivanja, ironizirao logiku zrcala na liniji Istok—Zapad, založivši se za kritičku, ili kako je on naziva — metodu »progresivnog racionalizma«. »Trebalo biti u izvjesnoj mjeri intelektualno slijep, dogmatski zarobljen, te vjerovati da je svaki pokret radničke klase za bolji život tamo (na Zapadu) djelo 'sovjetskih plaćenika', a onamo (na Istoku) djelo 'imperijalističkih provokatora' [...] da svaki pokušaj naučne kritike društvenog razvitka tamo (u buržoaskom društvu) znači korak bliže 'staljinističkom totalitarizmu' s onamo (u kominformističkom društvu) skretanje u 'buržoaski objektivizam' i 'nepartijnost' [...]« (Supek, 1953:6—7).

Prije analize ponekih mišljenja o višepartijnosti, zanimljivo je osmotriti opća mjesta zbog kojih rasprava o višepartijskom sustavu ne samo što nije bila poželjna, već štoviše ni moguća. Osnovno, s načelno-metodičkog stajališta po kojem se legitimacija sistema izvodila iz utopijnosti projekta revolucije¹ a ne racionalnog izbora političke volje, posrijedi su bile tri uporišne točke: a) koncepcija socijalističke demokracije, b) kategorija kolektiviteta kao osnova svih izvođenja, c) samoupravljanje kao u biti ozbiljenje rudimentarne koncepcije države kao radnog društva. Razlaganjem svake od njih ponaosob, očigledno je apriorno negiranje višepartijnosti kao mjesta rasprave, a napose kao moguće političke opcije.

Krenimo redom.

a) Socijalistička je demokracija u razumijevanju ondašnjih ideologa bila uvjet i okvir konstituiranja društva te mjera demokracije uopće. Za službeno tumačenje socijalističke demokracije važna su dva tipa argumentacije: prvo, »socijalistička demokracija« bolja je od zapadne jer nema samo deklarativni karakter (Tito, 1952:51); drugo, riječ je o istinskoj demokraciji jer osigurava zbiljsku ravnopravnost svih građana (Đilas, Šesti kongres . . . , 1952:51), što će po mišljenju zvaničnika u procesu danih promjena utjecati na razvoj njoj primjerenih oblika. Time se, dakle, dokida i »krunski dokaz« (pri tome se misli inzistiranje na formi u tzv. zemljama zapadne demokracije) primata tzv. buržoaske demokracije. Izraslo na predlošku više suprotstavljanja no razlikovanja, takvo definiranje socijalističke demokracije tvorilo je oficijelni okvir govora, posebno u 1952. godini. Time se razabire i dozvoljeni okvir govora kojim se pokušavaju potkrijepiti i obrazložiti svi službeni postupci u sporu oko demokracije potkraj 1953. i na početku 1954. godine. To, dakako, nije sva argumentacija. Ma koliko da je Đilasova misao: »Trebalo biti na pozicijama socijalizma i demokracije kao jednog pojma i jednog procesa [...]« (Đilas, Početak kraja, . . . 1953:163) imala značajke paradigme, vidljivo je iz oskudnih interpretacijskih značenja toga vremena da prijedpor nastaje oko značenja (cinici bi rekli, oko ideološke zabune). Nije li već daljnje Đilasovo objašnjenje socijalističke demokracije kao jedinstvenog pojma i

¹ Načelo konstituiranja društva ponajprije je ideološko. Tako, primjerice, u tekstu »Modernizacija, princip društvenog ugovora i legitimitet real-socijalističke vlasti« M. Križan smatra legitimnost modernizacijskih diktatura problematičnom (ubrajajući u njih svu real-socijalističku vlast), a ustave tih država uporištem vodeće uloge partije, a ne nipošto proizvodom društvenog ugovora (Križan, 1988:653).

procesa »[...] a ne na pozicijama samo jednog (formalne demokratije, tj. liberalnog kapitalizma bez stvarne demokratije) ili samo drugog (birokratizma, bez formalne demokratije.« Đilas, 1953:163) ogled problema? Kako razumjeti demokraciju kao način institucionaliziranja političkog sustava egalitarnog oblikovanja volje bez štovanja samog kôda oblika?

b) Pojam socijalizma uspostavljen i posredovan pomoću načela kolektiviteta u fazi stvaranja poretka ne samo da guši potencijal značenja individue već ga eksplicite izuzimlje. To se, dakako, zorno pokazuje upravo na Trećem (izvanrednom) plenumu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije u sporu s M. Đilasom u trenu kad se Đilas posve odriče čvrstog oslonca kolektivnog autoriteta² dovodeći u sumnju svaki kolektivitet kao mjesto istine. »Ako je diskusija zaista slobodna i načelna, onda istina, po pravilu nije na jednoj strani, ili bar čitava i bez ostatka« (Đilas, Nove ideje, 1954:3). No, isto tako i u izbornoj proceduri za savezne i republičke organe u 1953. godini, kada dilema jedan ili više kandidata za određene funkcije biva više nova ideološkijska slika koja odgovara koncepciji »socijalističke demokratije« ili pak »mini-provjera« lojalnosti, nego doista mogućnosti izbora. To prije što su političke opcije kandidata bile ideološkijski identične, tj. činitelji istog programa.

Načelo kolektiviteta ipak se najjasnije pokazuje unutar dominantnih simbola. Premda je došlo do promjene sistema vrijednosti unutar globalnog projekta s kraja 40-ih godina, o čemu svjedoči i istraživanje S. Gredelja,³ kategorije kolektiviteta hijerarhijski ponešto izmijenjene postaju još čvršći činitelji referentnog okvira. »Socijalistička demokratija« i »marksizam i lenjinizam« postaju aktualniji, uz »jugoslavenski patriotizam« te samoupravne vrijednosti poput »odumiranje države«, »socijalistička svijest« »decentralizacija« i dr. Takvim atribuiranjem službene politike, a ujedno sublimiranjem svakoga individualnog mišljenja koje iskače iz dozvoljenog, u najširem smislu razumljenog pojma »socijalističke demokratije«, određeno je i umijeće rasprave tih godina.

c) Pitanje koje priječi meritornu raspravu o jedno ili višepartijnosti u kontekstu socijalizma tiče se zapravo nedovoljno osviještene teorijske pozicije. Ma koliko ona imala sve značajke tipične za teoriju socijalizma (odnosno odsutnosti političke teorije konstitucije države kao takve), integralno samoupravljanje nadaje se kao primjer jugoslavenskog modela. Ukratko, riječ je bila o samoupravljanju kao globalnom projektu organizi-

² »I svaki onaj između nas koji bi pretendovao da sam daje najzrelije misli iz svoje glave, kao Feniks ptica, taj se vara, toga nema. Mi smo dosad radili kolektivno i ne može biti drukčijeg mišljenja nego kolektivnog rada...« (Tito, 1954:7).

³ Koristeći se analizom sadržaja kao primjerenom metodom u analizi simboličke komunikacije autoru se u kritičkom obzoru nadaju četiri grupe problema: sadržaj pojma socijalizma, način predočavanja strukture jugoslavenskog društva, medijska identifikacija nositelja socijalističkog preobražaja društva i aspekti međunarodnih odnosa. Evolucija koncepcije socijalizma od etatizma ka samoupravljanju iskazana je promjenom u tematskoj strukturi na način da teme: socijalistička država, centralno rukovođenje, državno planiranje, kolektivizacija sela bivaju zamijenjene temama o demokratizaciji društvenih odnosa, radničkim savjetima, socijalističkoj demokraciji i dr. Analogno tomu, sudbina započetih procesa socijalne revolucije podrazumijeva i slojevitost razina i iskaza, te značajne razlike u shvaćanju pojedinih simbola (demokratije ponajprije) što potvrđuje zapretanost i koegzistenciju mnogostrukih vrijednosti unutar socijalizma (Gredelj, 1986:56—79).

ranja društva putem asocijacija rada, ili kako J. Habermas sintetički sabire, o sociologijskom a ne političkom pojmu društva. Daljnjom razradom teze interakcijska sveza uspostavlja se između asocijacija proizvođača (koje imaju i elemente spontanog samoorganiziranja) i ideoprojekcije (točnije »holističke predstave politiziranog radnog društva«) u odsutnosti političke konstitucije vlasti.⁴ Naime, u situaciji nedostajuće političke teorije koja podrazumijeva razradu modela demokracije, načina funkcioniranja i upravljanja, izborne procedure, rasprava o jedno ili višepartijnosti nema načelne premise, te politički dosezi demokracije nisu određivi. Konfuznom je u svezi s tim bila teza o odumiranju države koja se poslije uvođenja samoupravljanja na različite načine spominjala a kojom se u bitnom čini sfera političke vlasti, tj. uloge i moći njezinih reprezentacijskih subjekata. Dok ona dijelom proizlazi iz argumentacije tzv. utopijsko-vrijednosnih ciljeva projekta,⁵ isto se tako temelji i na razlozima tekuće — političkog taktiziranja, distanciranja od »staljinističko-birokratskog« totalitarizma. Tako, po Kardelju, nije riječ ni o kakvom spontanitetu već je proces odumiranja države bitan element socijalističkog napretka nasuprot birokratskim tendencijama i birokratizmu kao ostatku klasnog sistema (Kardelj, 1951:97).

Primijetimo najprije da socijalistička demokracija shvaćena u najširem smislu kako je na početku 1954. godine u časopisu »Naši razgledi« određuje G. Kušej kao »[...] metodu političke in splošne družbene prakse, ki se v njoj razrešujejo prastara protivslovlja med državom družbom in posameznikom« (Kujej, 1954:10), nameće značenju ponajprije ideologijsku determinaciju utopijskog cilja.

Tekstovi iz toga vremena doista pružaju dokaz semantičke povlaštenosti »socijalističke demokracije« kao »stvarne«, »sadržajne«, »cjelovite«, pri čemu se na različite načine uvode u diskurs i naglašavaju: društveno vlasništvo sredstava za proizvodnju i rukovodeća uloga radničke klase u upravljanju društvom i državom.

Shema po kojoj je demokracija ili građanskoburžoaska ili socijalistička okvir je unutar kojega se pojam demokracije proteže. Na toj osnovi iden-

⁴ »Marx i Engels uzimaju argumente kojima denunciraju građanski pravni poredak kao juristički izraz nepravednih proizvodnih odnosa iz političke ekonomije — proširujući time sam pojam političkoga. U raspravi nije samo organizacija države već uređenje društva u cjelini.

Tom promjenom perspektive u fokus dolazi funkcionalna povezanost klasne strukture i pravnoga sistema koja omogućuje kritiku pravnoga formalizma, dakle sadržajne nejednakosti formalno, tj. izričito jednakih prava. Ta ista promjena perspektive ujedno zaklanja pogled na problem, koji se politiziranjem društvenih sadržaja postavlja za samo političko oblikovanje volje. Marx i Engels zadovoljili su se upućivanjem na Parišku komunu te su pitanja teorije demokracije više-manje odgurnuli na stranu.« [...] »Ova utopija radnog društva nije se mogla spasiti ni s Marxom — kao carstvo nužnosti što ga valja izgraditi na i dalje sistematski sredenom carstvu nužnosti. A Lenjinova strategija dolaženja na vlast pomoću profesionalnih revolucionara nije mogla nadomjestiti nedostajuću političku teoriju« (Habermas, 1989:3064).

⁵ Tako i Dilas, osvrnuvši se na tada aktualno pitanje: odumire li Partija, odumire li država, na Predavanju u Titogradu u lipnju 1952. godine podastire iluzionističku tezu o odumiranju državne vlasti odumiranjem pojedinih funkcija Partije (za primjer, navodi oslobođenje komandiranja radničkom klasom, manje miješanje u privredne poslove i dr. (A CK SKJ-a, 1954).

tifikacije ideologije i tipa sustava vlasti u pravilu se gradi i svaki pojedinačni sud i svako suprotstavljanje. Dakle, narav ideologije obilježje je pozitivnog odnosno negativnog tipa sustava vlasti i sva se daljnja značenja iz toga izvode.

Pobliže određenje ideologijskog momenta daje i M. Ristić u članku O socijalističkoj demokratiji, 28. lipnja 1952. godine (Ristić, 1958:172—179), lucidno primjećujući i odioznost njemu primjerenijeg pojma »narodne demokracije« zbog staljinističke kompromitacije u praksi (173). Ristić uvida da je »građanska demokracija« za zapadni svijet jedina prava demokracija, srazmjerna s pojmom demokracije kao takve, a jednopartijski sistem identičan totalitarizmu. Svjestan moguće preobrazbe jednopartijsnosti u totalitarizam (dakle i opravdanosti određenih primjedbi sa Zapada) Ristić ističe prednosti jednopartijskog sustava u jugoslavenskom okviru. Procesom decentralizacije i demokratizacije i onemogućivanjem birokracije i birokratskih tendencija, te prenošenjem vlasti na samoupravne organe, po njegovu sudu omogućuje se optimalni demokratski sustav. Stav da je višepartijski sistem u tom okruženju zapravo korak natrag k povratku buržoaskog sistema koji je već nadiden, na podlozi je ondašnjeg službenog mišljenja.

Sažeto: jednopartijski je sustav u danoj fazi demokratizacije ne samo nužan (zbog međunarodnih okolnosti i pritisaka) već imanentan unutrašnjoj logici razvoja revolucije, tezi o odumiranju države i društveno-ekonomskom »statusu« slobode kao jedinom izvorištu demokracije.

Ristićeva misao da je problem demokracije — problem slobode i ne može se svesti na formule građanskog liberalizma i parlamentarizma jer: »Problem demokracije nije ni tako skučen, ni tako apstraktan: demokracija je jedan proces u postojanju, zavisan od procesa društva, dakle od objektivnih promena u društveno-ekonomskim odnosima« (Ristić, 173), pojavljuje se kao opće tumačenje, potvrđujući ujedno i »preskakanje« teme političkog predstavljanja.

Umjesto deklarativnih iskaza o neupitnom smislu »socijalističke demokracije«, koji se u toku 1952. i 1953. godine ritualno ponavljaju, za našu analizu zanimljivo je osmotriti svezu između dviju razina tumačenja: prva se odnosi na tek započeti i prekinuti govor o jednopartijsnosti — višepartijsnosti; druga, na spor oko demokracije. Iako prva razina za predmet bavljenja ima politički sustav, a druga slobodu mišljenja kao javno mjesto demokracije, ili još zornije, pravo na vlastito mišljenje, obje se sapliću oko već naviještenog »prijestupa«: sadržaja razumijevanja demokracije izvan oprečnih ideologijskih shema. Jedan od argumenata bila je i »nepodobna« višepartijsnost. Imajući u vidu političko ustrojstvo, »socijalistička demokracija« je za sistem sa suprotnim predznakom imala »zapadnu«, »buržoasku«, »političku« demokraciju. Osnovna linija dominantnih stanovišta, kao što se iz prethodno izloženog nazire, imala je za podtekst kritiku takve demokracije, jer grubo uzevši demokraciju reducira na formu koja je u osnovi sredstvo vladanja kapitalističke klase. Svoje pojedinačno mišljenje o tom općem stavu iznosi i Z. Richter, sumnjajući u mogućnost općega društvenog i psihološkog diktata u zemljama tzv. zapadne demokracije. On, naime, smatra da je riječ o građanskim demokracijama u kojima se klasna borba još uvijek vodi pod relativno slobodnim vido-

vima, uzimajući za primjer slobodu organizacije, mogućnost vlastite štampe i štrajkove (Richter, 1952:84).

Predrag Vranicki bio je jedan od malobrojnih intelektualaca koji se izravno upuštao u promišljanje problema jednopartijnosti, a svoje ideje izlagao na stranicama lista »Naprijed«. Teza s kojom Vranicki započinje razmatranje fenomena jednopartijnosti ima sve vrijednosne značajke općeg mjesta: osnovno pitanje nije pitanje jedno ili višepartijnosti, već pitanje sadržaja društveno-ekonomskih odnosa i oblika koji omogućuju slobodu čovjeka u njegovoj temeljnoj egzistenciji (Vranicki, 1954^a:3). Za razliku od drugih, koji time i apsolviraju svako promišljanje pitanja smatrajući problem izlišnim ili opasnim za razvoj socijalizma u Jugoslaviji (primjer tome je Kardelj),⁶ Vranicki propituje dalje. Premda jednopartijnost u slučaju jugoslavenske zajednice po njemu ima historijsku razložnost (»nacionalna nezavisnost«, »jedinstvo naroda« dakle, legitimitet je NOB i revolucija), Vranicki je obrazlaže više kao nuždu no cilj. On je, što je vidljivo, nipošto ne mistificira (mogućnost prijelaza u totalitarizam evidentna je), a uz to ne odbacuje ni dobrobiti građanske demokracije (»[. . .] takav parlamentarizam ostvaruje dakle izvjesne slobode (udruživanje, donekle štampe, javnih istupa itd.) i to je ono što će historija honorirati građanskom društvu«) (Vranicki, 1954^a:9).

Vranicki očito cijelom problemu pristupa zamjetno drukčije. Mjera je demokracije u proširivanju političke platforme djelovanja koja postaje pravo poprište mišljenja i rada a ne samo jednopartijskog monopola ili dvopartijskog, ili inog sučeljavanja mišljenja. Kao što ni njegovo tumačenje socijalističke demokracije nije unutar striktno važećih antipoda: Istok—Zapad, protivstavljanja demokracije i »nedemokracije«, tako ni inzistiranje na jedno ili više partijnosti nema odlučnu konotaciju. Naime, on ne negira višepartijnost ustoličavanjem jednopartijnosti.

Relativizacija jedno ili višepartijnosti (na jednom mjestu stoji izravno da sistem u Jugoslaviji jest i nije jednopartijski) štoviše proizlazi iz: 1) spoznaje o vrijednosnoj ograničenosti oba sustava; 2) teleologijskog poimanja socijalizma, njegove utopijske slike kao besklasnog te time u budućnosti i nepartijskog društva.

Iz drukčije je opcije socijalizma M. Đilas relativizirao sliku jedno/dvopartijnosti. U vremenu koje se podudara s pisanjem P. Vranickog o bespartijnosti kao modelu budućeg društva, na prijelazu u 1954. godinu, Đilas svodi utopiju na realitet testirajući socijalizam i demokraciju aktualnim zbivanjem. U članku koji se u procesu protiv Đilasa najviše citira (Ima li cilja?, 1953:3), eksplicitno se potire teleološki socijalizam (ono što je nužno nije cilj), a borba za demokraciju naziva jedinim pravim ciljem.

No, rasprava o Đilasovim stavovima kreće se na prostoru između spora o demokraciji i političkog spora sa znanim konzekvencijama.⁷ Premda

⁶ »Prema tome, ako bi se neko bavio planovima nekakvog višepartijskog sistema u našoj zemlji, time ne bi samo dokazivao da je protivnik socijalizma, nego da je u prvom redu neprijatelj nezavisnosti i slobode naših naroda, ili da ništa ne razume o čemu se zapravo danas u svijetu radi« (Kardelj, 1952:21).

⁷ Svjesna metodičkih i inih ograničenja ovako prezentne analize, pažnju fokusiram na tumačenje demokracije, točnije na elemente koji izlaze iz okvira službene inter-

»slučaj Đilas« zahtijeva zasebno bavljenje, nakana mi je samo da upozorim na neke momente koji dotiču pitanje modela demokracije i jedno/višepartijnosti.

Najveća se poteškoća odnosi na status demokracije, tok središnjeg fenomena koji je na samom kraju Đilasovog izlaganja opisan nizom ekspresivnih metafora: »novi oblici«, »nove ideje«, »jedinstvo preko razlika«, »sloboda ideja«, »sloboda borbe ideja«. Taj aspekt metaforičke slike demokracije upleten je izravno u Đilasov postupak objašnjavanja pridavajući mu više od verbalnog značenja. Naime, u nj je utkan proces vlastitog otklona od stava: pokret je važan, individua je smrtna (parafraziram gledište iznijeto u tekstu Diskusija: klasa ili kasta . . . , 1952:39), točnije od principa kolektiviteta kao mjere »socijalističke demokracije«.

Đilas se u tekstovima, a posebno nastupnim predavanjima u toku 1952. godine oglašavao kao tumač službenih partijskih stavova nedvojbeno ne skrivajući i svoje mišljenje. Ono što će se naposljetku iskristalizirati u načelnu upitnost »socijalističke demokracije«, odnos zapretanih granica proklamirane slobode mišljenja, izviralo je pri neposrednom tematiziranju uloge Partije u socijalističkim porecima (kritike birokratizma) ili pak tzv. buržoaske demokracije. No, zamjetno je da s početne točke imanentne ostvarivosti revolucije koju zastupa čini se do sredine 1952. godine, a u tom sklopu i ostvarenja demokracije, evoluirala do stava da višepartijski sistem nije nužan, već demokracija i »ideološka borba«, da bi na kraju metodički radikalizirao svoje uvide.

U tekstovima tiskanim u »Novoj misli« (Početak kraja i početka i Istočno nebo), dopirući do spoznaje o štetnosti opreke između dva ideolojska sustava, zameće svoj tzv. novi pogled. Članci koji su imali razjasniti novo tumačenje uskoro će uslijediti u »Borbi« s tezom: revolucija mora naći nove ideje (Đilas, Nove sadržine, 1953:3). Spominjem tek nekoliko Đilasovih misli danih u člancima »Borbe«: novi oblici javne diskusije mjera su slobode, nije moguć potpun sklad između općeg i posebnog, nema zgotovljenih teorijskih formula u kreiranju života, birokratizam je veći neprijatelj od kapitalizma, borba ideja slika je stvarne borbe.

Po strani od cjeline razloga koji će M. Đilasa ubrzo dovesti do političke atribucije »klasnog neprijatelja« unutar Saveza komunista (»revizionista«, »izdajnika«, »zastave razvlašćene buržoazije« i sl.) te, što se čini izrazito nepovoljnim, onemogućiti javne, tek započete rasprave s obrazloženjem »[...] javne diskusije danas nisu potrebne i mogu biti štetne« (A CK SKJ^b, 1954), zanimljiva su neka netom inspirirana mišljenja.

Uz najistureniju ulogu tjednika »Naprijed« čija se sudbina isprepliće sa »slučajem Đilas«⁸, spomenula bih ovdje tekst Lj. Bavconca Razmišljanje

pretacije a tek djelomice objašnjavaju političku ocjenu o Đilasovoj »višepartijnosti«. Riječ je o tekstovima objavljenim 1952. i 1953. u »Novoj misli« i »Borbi« (od 11. listopada 1953. do 7. siječnja 1954. godine).

⁸ Na početku 1954. poslije procesa Đilasu na Desetom plenumu CK Saveza komunista Hrvatske obustavlja se i izlaženje tjednika »Naprijed« s argumentacijom »antisocijalističke pozicije i đilasovštine« (Deseti plenum CK SKH, 1954:164—107). Ma koliko da se na istom Plenumu znakovito nastojalo na izravnoj svezi (zavjerenički momenti, grupašenje s »idejnim vodom« D. Diminićem, tajni pregovori s Đilasom i V. Dedićerom i dr.), posrijedi su, što nadilazi okvir ove analize, bili i drugi razlozi (primjerice izbori u Hrvatskoj, profilacija lista, članovi uredništva).

o nekaterih vprašanih socijalizma, tiskan potkraj 1953. godine u časopisu »Naši razgledi« (Bavcon, 1953:6—8). Autor pitanje demokracije vidi unutar tri osnovna sklopa: socijalizam i konstruktivnost, normalizacija socijalističkog društva i socijalizam kao moralno pitanje. Usmjeravanje argumentacije, naslutljivo već iz danog, vodi u jezgru problema, pri čemu Bavcon podjednako ističe važnost oblika demokracije (uzimajući za primjer iskustva engleske demokracije) kao i netutorsko-direktivni koncept slobode (odnosno, socijalizam i demokracija ne smiju ovisiti o subjektivnim mjerilima i osobinama pojedinih rukovodilaca).

S teom da rasprava među socijalistima nije rasprava za i protiv socijalizma, već sučeljavanje naprednih i konzervativnih gledišta oglasio se i V. Vodopivec (Vodopivec, 1953:1).

Unatoč tek stvaranoj javnoj sceni u kojoj se nijansiranije izvode zaključci o sastavu i prirodi sistema, s Trećim (izvanrednim) plenumom CK Saveza komunista Jugoslavije od 16. i 17. siječnja, zajedno s političkom osudom Đilasa, i svaka primisao o višepartijnosti postaje »nepodobna«.

Kritičke atribucije Đilasovom konceptu demokracije iznijete na Plenumu: »apstraktna demokracija«, »antisocijalistička demokracija«, »mješavina anarhizma i buržoasko-liberalističkih formi«, »povratak višepartijskom sistemu«, »demokracija kao diskusioni klub«, javljajući se unutar političkog spora, dobivaju posve konstektualna politička značenja.

Završnica je toga spora u službenoj razdiobi između »socijalističke demokracije« i »malograđansko-anarhističko-buržoaske demokracije« i time je navodno uklonjena idejna zbrka.

Pitanje teorijskog promišljanja nije bilo ni poželjno ni moguće, a u ime ideologijskog jedinstva i politički je za neko vrijeme »dokinuto«.

Zaključno: zašto se i ti pokušaji govora o višepartijnosti čine važnim? Prvo, iz ideologijske slike neupitnosti ili nad-pozicije uspostavljena je makar načelna sumjerljivost (plošni iskaz je i u »priznanju« višepartijnosti kao povijesne činjenice).

Drugo, u analizi se ocrtavala argumentacija koja nije samo ni isključivo ideologijska (za ili protiv).

Treće, propituje se, što je doista bitno, i sustav u kojem se živjelo i njemu supripadne kategorije.

Bio je to uvod u teorijske rasprave o socijalizmu 50-ih godina.

LITERATURA

- ACK SKJ^a, VIII, IV—a—20 (Predavanje M. Đilasa u Titogradu, 6. juna 1952. godine, str. 7—8).
- ACK SKJ^b, III, 62 (Sjednica Izvršnog komiteta CK SKJ, 30. januara 1954).
Bavcon, Lj.: Razmišljanje o nekaterih vprašanih socijalizma, *Naši razgledi*, Ljubljana 1953, št. 24, str. 6—8.
- Deseti plenum Centralnog komiteta Hrvatske, *Komunist*, Beograd 1954, br. 3.
Đilas, M.: Diskusija između Stanovnika, Kristla i Đilasa: Klasa ili kasta, *Komunist*, Beograd 1952, br. 3/4.
- Đilas, M.*: Šesti kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije), *Kultura*, Beograd 1952.
- Đilas, M.*: Klasa i kasta, *Svedočanstva*, Beograd 1952, br. 2.
- Đilas, M.*: Početak kraja i početka, *Nova misao*, Beograd 1953, br. 8.
- Đilas, M.*: Istočno nebo *Nova misao*, Beograd 1953, br. 11.
- Đilas, M.*: Nove sadržine, *Borba*, 11. X 1953.
- Đilas, M.*: Novi oblici, *Borba*, 1. XI 1953.
- Đilas, M.*: Bez zaključka, *Borba*, 29. XI 1953.
- Đilas, M.*: Ima li cilja?, *Borba*, 6. prosinca 1953.
- Đilas, M.*: Ideal, *Borba*, 13. XII 1953.
- Đilas, M.*: Opšte i posebno, *Borba*, 20. XII 1953.
- Đilas, M.*: Konkretno, *Borba*, 22. XII 1953.
- Đilas, M.*: Subjektivne snage, *Borba*, 27. XII 1953.
- Đilas, M.*: Objektivne snage, *Borba*, 29. XII 1953.
- Đilas, M.*: Nove ideje, *Borba*, 1. 2. 3. siječnja 1954.
- Đilas, M.*: Revolucija, *Borba*, 7. siječnja 1954.
- Ekspoze Edvarda Kardelja o prijedlogu Općeg zakona o narodnim odborima: Osnovni principi socijalističkog demokratizma, *Naprijed*, Zagreb 1952, br. 15.
- Gredelj, S.*: S onu stranu ogledala. Istraživanje promena modela komunikacije u jugoslovenskom društvu na osnovi analize sadržaja pisanja listova Borbe i Politike u periodu od 1945.do 1975. god., Izdavački centar, SSO Srbije, Beograd 1986.
- Habermas, J.*: Pučki suverenitet kao procedura: normativni pojam javnosti, *Naše teme*, Zagreb, 1989, br. 11.
- Izlaganje druga Edvarda Kardelja u Komisiji za ideološka pitanja, *Komunist*, Beograd 1954, br. 5—6, str. 340—356.
- Kardelj, E.*: Deset godina narodne revolucije, *Komunist*, Beograd 1951, br. 2—3.
- Kardelj, E.*: O socijalizmu i demokratiji, *Komunist*, Beograd 1952, br. 1—2.
- Križan, M.*: Modernizacija, princip društvenog ugovora, i legitimitet realsocijalističke vlasti (ili: O modernizaciji modernizacijskih diktatura), *Dometi*, Rijeka 1988, br. 11.
- Kušej, G.*: Teorija socijalistične demokracije, *Naši razgledi*, Ljubljana 1954, br. 5, str. 10.
- Richter, Z.*: Zarobljene teorije, *Krugovi*, Zagreb 1952, br. 1, str. 84—91.
- Ristić, M.*: O socijalističkoj demokratiji, prema: Politička književnost 1944—1958, *Naprijed*, Zagreb 1958.
- Supek, R.*: Objektivnost je privilegija naše revolucije, *Naprijed*, Zagreb 1953, br. 30.

- Tito, B. J.: Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, Šesti kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije), *Kultura*, Beograd 1952.
- Tito, B. J.: Treći (vanredni) plenum CK KPJ, Stenografske beleške, 16—17. januar 1954, *Komunist*, Beograd, br. 1—2 (diskusija).
- Treći (vanredni) plenum CK KPJ, Stenografske beleške, 16—17. januar 1954, *Komunist*, Beograd, 1—2 (diskusija).
- Vodopivec, V.: Socijalistične oblike javne razprave, *Naši razgledi*, Ljubljana 1953, št. 25, str. 1—2.
- Vranicki, P.: Jednopartijnost ili višepartijnost u socijalizmu? (O sadržaju i formi društvenih odnosa), *Naprijed*, Zagreb 1954^a, br. 2.
- Vranicki, P.: Jednopartijnost ili višepartijnost u socijalizmu? (O sadržaju i formi društvenih odnosa), *Naprijed*, Zagreb 1954^b, br. 3.